

Костриця В.І.

член Національної академії соціального страхування
(США),

заступник голови Об'єднання організацій
роботодавців України,

Бурлай Т.В.

д.е.н., провідний науковий співробітник
відділу економічної теорії

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ГЛОБАЛЬНА ОЦІНКА ТА СТРАТЕГІЧНІ ІНІЦІАТИВИ ЄС ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: КОРИСНЕ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ

Світ. Феномен соціальної справедливості відіграє надзвичайно важливу роль в загальноєвропейському та глобальному управлінському дискурсі вже понад три десятиліття. На рівні ООН його інституціоналізація почала відлік з ухвалення у 1995 р. Копенгагенської декларації про соціальний розвиток на Всесвітньому саміті в інтересах соціального розвитку. Підсумки її імплементації, серед іншого, будуть розглянуті в листопаді 2025 р. у Досі (Катар) учасниками Другого Всесвітнього саміту в інтересах соціального розвитку. Лейтмотивом обох глобальних самітів є теза про потребу поєднання соціальної справедливості та соціального розвитку (що спрямований на викорінення бідності, повну та продуктивну зайнятість і гідну працю для всіх, та соціальну інтеграцію) для досягнення і підтримки миру та безпеки в межах країн та між ними [1].

На рівні Міжнародної організації праці (МОП) віхами на шляху глобального зміцнення інституту соціальної справедливості стали ухвалення Декларації щодо соціальної справедливості з метою справедливої глобалізації (2008 р.) і Резолюції про сприяння соціальній справедливості через гідну працю (2016 р.), а також створення Глобальної коаліції за соціальну справедливість (2023 р.), яка з моменту свого запуску швидко перетворилася на динамічну платформу для колективних дій, спрямованих на досягнення результатів на місяцях. Це, зокрема, підтвердив другий щорічний форум Глобальної коаліції за соціальну справедливість, що пройшов у червні 2025 р. у Женеві, об'єднавши понад 370 парт-

нерів, включаючи національні уряди, організації працівників і роботодавців, банки розвитку, неурядові організації та академічні установи для того, щоб *«зробити соціальну справедливість осердям глобального порядку денного»* [2].

Напередодні Другого Всесвітнього саміту в інтересах соціального розвитку — у вересні 2025 р., МОП представила глобальне дослідження *«Стан соціальної справедливості: робота триває»*. Його квінтесенцією може служити інституційно ємне визначення, дане Генеральним директором МОП Г.Ф. Хунгбо: *«Соціальна справедливість — це не лише моральний імператив, вона необхідна для економічної безпеки, соціальної згуртованості та миру»*. У цьому дослідженні наголошується на необхідності покласти соціальну справедливість в основу всіх процесів урядування — від фінансів та бізнесу до охорони здоров'я та клімату — та зміцнити співпрацю між урядами, міжнародними установами та соціальними партнерами для побудови більш справедливих та інклюзивних суспільств [3].

МОП також акцентує, що сьогодні порівняно з 1995 р. світ став багатшим, здоровішим та освіченішим і було досягнуто значного прогресу за певними вимірами соціальної справедливості, однак за низкою інших її вимірів є помітні прогалини, нерівності всередині суспільств і між ними посилюються, дефіцит гідної праці є значним, довіра до інституцій — нестійкою, а глобальна нерівність — вражаючою. Таке бачення МОП щодо просування соціальної справедливості будується на чотирьох несучих опорах сучасних суспільств:

I. базові права та можливості людини;

II. рівний доступ до можливостей і ресурсів, необхідних для повноцінної участі в житті суспільства;

III. справедливий розподіл суспільних соціально-економічних вигод;

IV. справедливі трансформаційні переходи в суспільствах [4].

Відповідні оцінки такого просування у світовому масштабі засвідчують двоїстість його результатів (табл. 1), що вказує на необхідність концентрації зусиль й удосконалення політики національних урядів і глобальних інституцій, орієнтованої на скорочення дефіциту соціальної справедливості.

Таблиця 1

**ГЛОБАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРОСУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ (У РОЗРІЗІ ЇЇ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ
ОПОР), ДОСЯГНУТІ ПРОТЯГОМ 1995–2025 рр., ОЦІНКА МОП**

№	Досягнення	Прогалини
1.	<p>Опора 1: Базові права та можливості людини (закладають основу для соціальної справедливості та передбачають забезпечення основних свобод і прав людини).</p> <ul style="list-style-type: none"> • у 1,5 раза зросла кількість країн, що ратифікували Конвенцію МОП № 87 «Про свободу об'єднань і захист права на організацію» та Конвенції МОП № 98 «Про право на організацію та ведення колективних переговорів»; • значно скоротився масштаб дитячої праці — з 21 % у 1995 р. до 8 % у 2024 р. (відповідно, чисельність вимушених працювати дітей віком від 5 до 14 років зменшилася з 250 млн до 106 млн); • починаючи з 2000 р. рівень смертельного травматизму на виробництві скоротився більш ніж на 10 %. 	<ul style="list-style-type: none"> • світовий стан дотримання прав щодо свободи профспілкових об'єднань та ведення колективних переговорів не покращився з 2015 р.; • примусовою працею залишаються охоплені понад 3,5 % населення світу; • дитячою працею залишаються охоплені приблизно 106 млн осіб віком від 5 до 14 років або 7,8 % загальносвітової чисельності дітей відповідного віку; • середня продуктивність праці одного працівника в країнах з високим рівнем доходу приблизно в 20 разів вища, ніж у країнах з низьким рівнем доходу.
2.	<p>Опора 2: Рівний доступ до можливостей (соціальна справедливість вимагає зосередження уваги на усуненні бар'єрів для залученості до сфер освіти, навчання та праці, що зрештою дозволяє людям заробляти на гідне життя).</p> <ul style="list-style-type: none"> • частка учнів, які успішно завершили навчання в середній школі, збільшилася на 22 відсоткові пункти (в.п.); • річний обсяг виробництва в розрахунку на одного працівника у 2025 р. на 47 % вищий, ніж у 1995 році; • починаючи з 2023 р. чисельність осіб, охоплених різного виду схемами соціального захисту, перевищила 50 % населення світу. 	<ul style="list-style-type: none"> • щонайменше 71 % заробітку людини все ще залежить від місця народження та статі; • неформальна зайнятість скоротилася за два десятиліття лише на 2 в.п. і на сьогодні нею охоплено понад 58 % (2 млрд) працівників у світі; • починаючи з 2005 р. розрив у рівні участі чоловіків і жінок у робочій силі зменшився лише на 3 в.п. та залишається на рівні 24 %.
3.	<p>Опора 3: Справедливий розподіл (забезпечення в суспільстві справедливого розподілу вигод від економічного зростання, з приділенням посиленої уваги найбільш соціально незахищеним верствам населення).</p> <ul style="list-style-type: none"> • рівень злиденності (крайньої бі- 	<ul style="list-style-type: none"> • чверть населення Землі не має

№	Досягнення	Прогалини
	<p>дності, що характеризує людей, чий доходи не перевищують \$3 на день) скоротився з 39 % в 1995 р. до 10 % у 2023 р.;</p> <ul style="list-style-type: none"> • рівень бідності серед працюючих скоротився з 28 % у 2000 р. до 7 % у 2024 р.; • з 1995 по 2024 рік частка загального доходу, що належить 10 % найбагатших людей світу, зменшилася на 3 в.п., проте залишається неприйнятно високою на рівні 53 %; • концентрація доходів в руках 10 % найбагатших громадян Європи залишалася незмінною з 1995 по 2024 рік, хоча стрімко зростала з 1981 по 1995 рік; • медіанне зниження нерівності за доходами завдяки податкам та державним соціальним трансфертам коливається від 35 % у країнах з високим рівнем доходу до 3 % в країнах з низьким рівнем доходу. 	<p>доступу до чистої води, а понад 800 млн людей живуть у злиднях (менше, ніж на \$3 на день);</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1 % найбагатшого населення світу володіє 20 % глобальних доходів і 38 % глобального багатства; • 3,8 млрд людей у світі, включаючи 1,8 млрд дітей, досі залишаються не охопленими жодним видом соціального захисту; • показник середньої тривалості здобуття освіти для найменш розвинених країн світу становить лише 6 років, тоді як аналогічний показник для найрозвиненіших країн — понад 20 років; • на сьогодні розрив у величині заробітної плати чоловіків і жінок у країнах з високим рівнем доходу становить 25 %, тоді як у країнах з низьким рівнем доходу — майже 54 %; • розрив у величині заробітної плати між працівниками з інвалідністю та без неї протягом останнього десятиліття не скорочується і сягає 20 % для чоловіків та 46 % для жінок.
4.	<p>Опора 4: Справедливі переходи (соціальна справедливість у сучасному світі, що постійно змінюється, передбачає імплементацію, адаптацію та посилення профільних інституцій для справедливого управління основними суспільними трансформаціями — екологічними, цифровими та демографічними, — гарантуючи, що «ніхто не залишиться позаду»).</p> <ul style="list-style-type: none"> • перехід на чистіші джерела енергії («зелений» перехід) потенційно призведе до створення приблизно 24 млн нових робочих місць у секторах відновлюваної енергетики та «зеленого» сектору; • цифровізація стимулює економічне зростання, породжуючи нові галузі, форми та механізми зайнятості — наприклад, дистанційну роботу, цифрові трудові платформи тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> • перехід на чистіші джерела енергії потенційно призведе до скорочення приблизно 6 млн робочих місць у галузях видобування та переробки вичерпного палива; • «зелений» перехід матиме масштабний вплив на робочу силу — щонайменше 70 млн працівників потребуватимуть нових навичок; • щодалі поглиблюється цифровий розрив між країнами з висо-

№	Досягнення	Прогалини
		<p>ким і низьким рівнем доходу, великими та малими підприємствами, збільшуючи існуючі нерівності;</p> <ul style="list-style-type: none"> • у ході демографічного переходу прогнозований попит на робочу силу в сфері довгострокового соціального догляду різко зростає до 2050 р., провокуючи дисбаланси на ринку праці.

Джерело: складено авторами на основі [4].

Дані табл. 1 дають чітке уявлення про значну фрагментарність світових досягнень у наблизненні соціальної справедливості, двоїтий вплив на цей процес глобальних трендів сучасності, пов'язаних із «зеленими», цифровими і демографічними зрушеннями, а також багатовимірну нерівність як ознаку поширення соціальної несправедливості в суспільствах. Усе це підкреслює безпосередню залежність подолання дефіциту соціальної справедливості від ефективності відповідних напрямів політики, впроваджуваної національними урядами чи інтеграційними структурами. Прикладом успішної реалізації такої політики впродовж останніх тридцяти років, як це впливає з даних вказаного дослідження МОП [4], є регіон Європи, а конкретніше — Європейський Союз.

ЄС. Досягнення Євросоюзом прогресу на шляху посилення соціальної справедливості має глибоке інституційне коріння. Так, статтею 3 Маастрихтського Договору фундаментальною метою ЄС визначено сприяння соціальній справедливості та соціальному захисту, рівності, солідарності, економічній, соціальній і територіальній згуртованості, а також протидію соціальній ізоляції та дискримінації. Особливість досягнення цієї мети — у тому, що ЄС має обмежені компетенції у сфері соціальної політики, оскільки більшість обов'язків лежить на національних урядах, що обумовлює їх провідну роль у посиленні соціальної справедливості в їхніх суспільствах шляхом ефективного й достатнього соціального інвестування [5, с. 8, 15].

Ухвалення Європейського кодексу соціального забезпечення (переглянутого) 1990 р., Маастрихтського Договору 1992 р., Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 р. заклало основу інституціоналізації Євросоюзом принципу соціальної справедливості, у т. ч. шляхом імплементації низки стратегічних і

програмних ініціатив, а також законодавчо-нормативних актів ЄС (табл. 2). Соціальні цілі ЄС, засновані на цьому принципі, визначалися Лісабонською стратегією (2000–2010 рр.) і Стратегією «Європа–2020» (2010–2020 рр.). Соціальна справедливість також є наріжним каменем ухваленої 2017 р. стратегічної «Європейської опори соціальних прав» — зводу консолідованих принципів побудови ефективно функціонуючих і стійких ринків праці та систем соціального забезпечення в ЄС, — а також затвердженого 2021 р. на Соціальному саміті ЄС в Порту Плану дій щодо її імплементації, що містить стратегічні цілі соціального розвитку Євросоюзу на період до 2030 року. Те, що соціальні права, у т. ч. гарантовані Європейською соціальною хартією (переглянутою), є основою соціальної справедливості, нещодавно підкреслено учасниками зібрань високого рівня — Конференції з питань Європейської опори соціальних прав в Ла-Юльпі у квітні 2024 р. і спільного заходу з назвою: «Соціальні права: побудова соціальної справедливості та демократичної стабільності», проведеного Радою Європи та Європейським економічним і соціальним комітетом у Брюсселі в червні 2025 р.

Згідно з оцінками авторитетних міжнародних структур, ЄС уже тривалий час демонструє успіхи у практичному втіленні ідеалів рівності, справедливості, згуртованості, солідарності. Разом із тим, залишається неподоланою масштабна перешкода на цьому шляху — досить високий середньоєвропейський рівень бідності або соціальної ізоляції¹, що становив 24 % у 2015 р. і 21 % у 2024 році.

Як заявив на початку 2021 р. Спеціальний доповідач ООН з питань крайньої бідності та прав людини О. де Шутгер, нездатність ЄС вивести 20 млн людей з бідності, як це передбачалося стратегією «Європа–2020», насправді є *«поразкою соціальних прав»*. І тому ЄС має покласти соціальну справедливість *«у свою основу»*, надавши пріоритет інвестиціям в охорону здоров'я, освіту та соціальний захист, позаяк *«з 2009 року держави-члени лише зменшили свої інвестиції у ці сфери, які мають вирішальне значення для скорочення*

¹ За визначенням Євростату, *рівень ризику бідності або соціальної ізоляції* (At Risk of Poverty or Social Exclusion — AROPE) характеризує частку (загальної чисельності населення) осіб, які перебувають під ризиком бідності або соціальної ізоляції. До їх складу включають осіб, які перебувають під ризиком бідності, або охоплені жорсткими матеріальними та соціальними деприваціями, або проживають у домогосподарствах з дуже низькою інтенсивністю праці — (квазі)безробітних домогосподарствах. *Рівень ризику бідності* — це частка людей з еквівалентним доходом у розпорядженні (включаючи отримані соціальні виплати), нижчим за поріг ризику бідності, який встановлено на рівні 60 % медіанного національного еквівалентного доходу в розпорядженні з урахуванням соціальних виплат.

бідності» [6]. Планом дій щодо імплементації Європейської опори соціальних прав, ухваленому в травні 2021 р., передбачена стратегічна ціль ЄС — до 2030 року скоротити чисельність європейців, охоплених ризиком бідності або соціальної ізоляції, на 15 млн осіб. За даними Євростату, за підсумками 2020 р. у ЄС на межі бідності або соціальної ізоляції перебувало 94,5 млн осіб, у 2024 р. цей показник знизився до 93,3 млн (21 % населення). Така динаміка вказує на практичну неможливість досягнення вищевказаної соціальної мети ЄС до 2030 року. Власне, у вересні 2025 р. це визнала голова Європейської Комісії У. фон дер Ляєн, у своєму зверненні до Європарламенту заявивши, що для вирішення питання базової соціальної справедливості ЄС *«терміново потребує амбітної Європейської стратегії боротьби з бідністю»*, і вже незабаром Єврокомісія розробить *«план, спрямований на викоринення бідності до 2050 року»* [7].

Зазначимо, що в останні роки, маючи на меті скорочення соціальної несправедливості в європейських суспільствах, ЄС на основі своїх базових стратегічних ініціатив впроваджує ряд нових (табл. 2).

Продовжуючи роботу з реалізації ініціатив, вказаних у табл. 2, Єврокомісія офіційно оголосила, що на 2026 і наступні роки за напрямками «Європейська соціальна справедливість» та «Якість життя» планує розробити й упровадити такі флагманські ініціативи та акти як Закон про якісні робочі місця, Ініціатива щодо перенесення навичок, оновлена Стратегія гендерної рівності, План доступного житла, Європейська стратегія боротьби з бідністю, Стратегія для найвіддаленіших регіонів та Порядок денний для міст тощо [7]. При цьому, зважаючи на надзвичайні безпекові загрози та економічні виклики, що нині постали перед ЄС, його посиленої уваги потребуватимуть питання фінансового забезпечення стратегій і практик зміцнення соціальної справедливості.

Таблиця 2

СТРАТЕГІЧНІ ІНІЦІАТИВИ ЄС ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

№	Назва, рік ухвалення	Стислий зміст
Базові стратегічні ініціативи		
1	Європейська соціальна хартія (переглянута), 1996 р.	Містить перелік соціальних прав і принципів, які сторони-підписанти зобов'язуються реалізувати з метою підвищення життєвого рівня та соціального добробуту свого населення.

№	Назва, рік ухвалення	Стислий зміст
2	Європейська опора соціальних прав, 2017 р.	Містить 20 основоположних принципів правового регулювання та розвитку соціальної сфери ЄС, які охоплюють три сфери: <ul style="list-style-type: none"> • рівні можливості та доступ до ринку праці; • справедливі умови праці; • соціальний захист та інклюзивність.
Нові стратегічні ініціативи		
1	План дій щодо імплементації Європейської опори соціальних прав, 2021 р.	Містить стратегічні соціальні цілі ЄС на період до 2030 року, а саме: <ul style="list-style-type: none"> • зайнятість не менше 78 % населення віком 20–64 років; • щорічно не менше 60 % всіх дорослих проходять навчання; • скорочення числа людей, які перебувають під загрозою бідності або соціальної ізоляції, щонайменше на 15 млн осіб.
2	Європейська стратегія гендерної рівності на період 2020–2025 рр., 2020 р.	Ключовими цілями є припинення гендерного насильства; боротьба з гендерними стереотипами; подолання гендерного розриву на ринку праці, в оплаті праці та пенсіях; досягнення гендерного балансу в процесі прийняття рішень та в політиці.
3	Посилена Гарантія для молоді, 2020 р.	Передбачає, що уся молодь не старше 30 років протягом 4 місяців після втрати роботи або припинення навчання має отримувати якісну пропозицію щодо зайнятості/ освіти/ учнівства/ стажування.
4	Стратегія захисту прав людей з інвалідністю на 2021–2030 рр., 2021 р.	Має на меті розширення можливостей людей з інвалідністю з тим, щоб вони могли користуватися своїми правами та повноцінно брати участь у житті суспільства та економіці.
5	Стратегічна рамка ЄС на 2021–2027 рр. щодо охорони праці та безпеки на робочому місці, 2021 р.	Має на меті посилити захист усіх майже 170 млн працівників у ЄС від небезпек для здоров'я та гарантувати безпеку на робочому місці як основу досягнення стійких гідних умов їхньої праці.
6	Європейська стратегія догляду, 2022 р.	Має на меті забезпечити якісні, доступні та недорогі послуги догляду, у т. ч. дошкільного та довгострокового, по всьому ЄС.
7	Ініціатива щодо зміцнення соціального діалогу в Європейському Союзі, 2023 р.	Має на меті забезпечити адаптацію системи соціального діалогу до змін у світі праці та нових тенденцій на ринку праці на тлі переходу до цифрової та кліматично нейтральної економіки.

№	Назва, рік ухвалення	Стислий зміст
8	Рамкова основа соціальної конвергенції, 2024 р.	Інструмент посилення соціального виміру Європейського семестру, що передбачає проведення двоетапного аналізу, спрямованого на оцінку ризиків для висхідної соціальної конвергенції країн ЄС.

Джерело: складено авторами на основі відкритих джерел Єврокомісії та Європарламенту.

Україна. Безсумнівно, адаптація кращого європейського і світового досвіду у сфері сприяння соціальній справедливості буде корисною для України. Насамперед, у контексті повоєнного оновлення її суспільного договору з тим, щоб не допустити десолідаризації, соціальних розколів і поляризації українського суспільства, що вже четвертий рік поспіль несе тягоги і знегоди повномасштабної війни з РФ. Адже саме соціальна справедливість ґрунтує суспільну згуртованість і злагоду, як одну з необхідних умов для успішної реконструктивної відбудови української економіки у повоєнний час. У цьому сенсі поєднанню інтересів повоєнного відновлення України та наближення перспектив її вступу в ЄС сприятиме адаптація положень Європейської опори соціальних прав, зокрема, в частині розбудови стійких, інклюзивних і справедливих ринків праці та систем соціального захисту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Second World Summit for Social Development. (2025). *United Nations (UN)*. <https://social.desa.un.org/world-summit-2025/>.
2. Annual Forum of the Global Coalition: 12 June 2025. (2025). *International Labour Organization (ILO)*. <https://social-justice-coalition.ilo.org/annual-forum-global-coalition-social-justice>.
3. Global progress on social justice slowed by persistent inequalities, new ILO report warns. (2025). *ILO*. <https://www.ilo.org/resource/news/global-progress-social-justice-slowed-persistent-inequalities-new-ilo>.
4. The state of social justice: A work in progress. (2025). *ILO*. <https://doi.org/10.54394/ASWD9537>.
5. Brady, D., & Dervishi, Xh. (2025). Pathways to a Strong Social Europe. *REGROUP Focus Paper*, 7. <https://www.epc.eu/publication/Pathways-to-a-Strong-Social-Europe-64e038/>.
6. EU must place social justice «at its core» to lift people out of poverty. (2021). *UN News*. <https://news.un.org/en/story/2021/01/1083402>.
7. 2025 State of the Union Address by President von der Leyen. (2025). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_25_2053.